

Tillgänglighet – en kommande självklarhet

Jessica Lindmark

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i
Kulturvård, Bebyggelseantikvariskt program
15 hp
Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet

2011:33

Tillgänglighet – en kommande självklarhet

Jessica Lindmark

Handledare: Bosse Lagerqvist

Kandidatuppsats, 15 hp
Bebyggelseantikvariskt program
Lå 2010/11

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

www.conservation.gu.se
Tel +46 31 7864700
Fax +46 31 786 47 03

Program in Integrated Conservation of Built Environments
Graduating thesis, BA/Sc, 2011

By: Jessica Lindmark
Mentor: Bosse Lagerqvist

Considerate accessibility – an upcoming postulate

ABSTRACT

The purpose of this essay is to examine what the key factors are to make a project with the intention to create accessibility to historic buildings a successful one. I also strive to identify the most common factors that make a project of such cause less of a success.

In order to achieve an understanding of set purpose I have chosen to focus on The Swedish national property board. Their mission is to protect and preserve, while at the same time adapting the buildings to be useful today. Interviews have been performed with three informants who've all worked in projects with the aim to create accessibility. The intention of the interviews has been to, apart from answering said purpose, create an understanding of what needs to be done in order to create better circumstances for the continuing work of creating accessibility in historical buildings.

To exemplify the process of said topic there are two examples presented in which the outcome differs, in spite of similar conditions. The first example is a castle in Kalmar where an elevator will be installed to create better accessibility and thereby improving the castles ability to be a successful attraction. The other example is Kungsgården in Lund, a house where a solution to the current problem of not being accessible, has yet not been found.

The concluding discussion reflects on what has been presented in earlier chapters and debates what needs to be done in order to shift the focus from being *if* we can create accessibility in historic environments to *how* this can be done in a way that both consideration and accessibility is combined.

Title in original language: Tillgänglighet – en kommande självklarhet

Language of text: Swedish

Number of pages: 37

Keywords: Considerate accessibility, mobility impairment, cultural heritage, The Swedish national heritage board

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV—11/33--SE

Förord

Jag vill rikta ett varmt tack till mina informanter och andra på Statens fastighetsverk som delat med sig av sin tid och erfarenheter. Ett speciellt tack till PerAnders Johansson som under hela våren gjort tid för möten och varit mycket generös med material och kunskap.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Problemformulering	8
1.3 Frågeställningar	8
1.4 Syfte.	8
1.5 Relevans	9
1.6 Litteratur och tidigare forskning	9
1.7 Avgränsningar	10
1.8 Material och metod	11
1.9 Begreppsförklaringar	12
1.10 Teoretisk ansats	12
2. TILLGÄNGLIGHET I LAGSTIFTNINGEN	14
2.1 PBL	14
2.2 HIN 2	15
2.3 FN:s standardregler	15
2.4 Från patient till medborgare	16
2.5 Förordningen om statliga byggnadsminnen	17
3. STATENS FASTIGHETSVERK	18
3.1 Historik och fakta	18
3.2 Tillgänglighetsarbete	18
3.2.1 Tillgänglighetspolicy	19
3.2.2 Styrdokument	19
4. TILLGÄNGLIGHETENS VERKLIGHET	21
4.1 Med fokus på SFV	21
4.2 Projektprocessen	23
4.3 Svårigheter	23
4.4 Framtida utmaningar	24

5. EXEMPEL PÅ TILLGÄNGLIGHETSPROJEKT	26
5.1 Exempel Kalmar slott	26
5.2 Exempel Kungsgården Lundagård	28
4. AVSLUTANDE DISKUSSION	30
5. SAMMANFATTNING	33
6. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	35
6.1 Otryckta källor	35
6.2 Tryckta källor och litteratur	36
6.3 Internetreferenser	36
6.4 Illustrationsförteckning	37

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

Mitt intresse för fysisk tillgänglighet i kulturhistoriskt intressanta miljöer och idén att skriva om det växte fram under min utbildning på det bebyggelseantikvariska programmet. Föreläsningar som behandlade den demokratiska aspekten på vad vi väljer ut som kulturarv och hur vi förvaltar det intresserade mig mycket, och tillgänglighetsfrågan gav sken av att vara en av de mer svårknäckta nötterna. På frågan om hur det arbetas med det inom det kulturvårdande fältet fick jag många olika svar, de flesta gick ut på att förklara att det var mycket svårt samt att yrkeskåren är splittrad i frågan hur man ska kunna tillgodose både varsamheten för en byggnads materiella värde och nutida krav på fysisk tillgänglighet.

Att jag väljer att skriva med ett fokus på Statens fastighetsverk (SFV) och deras arbete inom området beror på att de genom sin funktion som förvaltare av samtliga statligt ägda byggnadsminnen besitter en otroligt stor erfarenhet och kunskap i hur tillgänglighetsfrågan kan tas tillvara i många olika typer av miljöer.

Jag hade tidigare i min utbildning kommit i kontakt med boken *Tillgänglighet och kulturarv* och blev imponerad av det inledande samtalet där en del nyckelpersoner inom kulturmiljösektorn har ett rundabordsamtal om hur den fysiska tillgängligheten ska integreras i de miljöer och byggnader man förvaltar och arbetar med.¹ Boken i stort och det inledande samtalet gav ett intryck av en attityd till fysisk tillgänglighet som gjorde mig intresserad av att undersöka arbetet närmare.

1.2 Problemformulering

Dagens samhälle är i de flesta fall ett helt annat än när de byggnader vi valt ut att skydda uppfördes, ofta har den byggda miljön inte följt med i den demokratiseringsprocess som pågått i samhället de senaste hundra åren vilket ger konsekvenser för bland annat den stora gruppen människor i samhället som har en funktionsnedsättning.

En av fem i Sverige har någon form av funktionsnedsättning², det rör sig om såväl fysiska som psykiska nedsättningar vilket resulterar att de inte kan ta del av samhället på samma villkor som människor utan nedsättningar.

¹ Berner & Johansson 2005 s.14

²Om Handisam

Den byggda miljön idag är i praktiken långt ifrån lika fysisk tillgänglig som lagen kräver av den. Arbetet med att tillgängliggöra publika lokaler har kommit långt jämfört med var vi var för 50 år sedan, men en stor del av arbetet återstår då människor med funktionsnedsättningar fortfarande i stor utsträckning inte har tillgång till samhällets offentliga lokaler.

Antikvarier bör ha en mer aktiv och mer framträdande roll i strävan efter att nå lösningar som kombinerar en varsamhet för det befintliga med det demokratiska värdet i att fysiskt tillgängliggöra kulturarvet. Att kunna ha tillgång till offentliga lokaler och ta del av det kulturarv vi alla delar ansvaret för³ kan tyckas vara en självklarhet, men så är alltså inte fallet.

1.3 Frågeställningar

- Vad är det som gör ett tillgänglighetsprojekt lyckat, vilka komponenter behövs?
- Finns det vanligt kommande svårigheter i tillgänglighetsarbetet och vilka är de?
- Hur ser framtiden ut i form av kommande utmaningar för SFV och tillgänglighetsfrågan i stort?

1.4 Syfte

I den här uppsatsen vill jag få en bild av hur Statens fastighetsverk arbetar med tillgänglighet i sitt byggnadsbestånd samt, enligt deras erfarenheter, vad det är som gör ett tillgänglighetsprojekt i en kulturhistoriskt värdefull byggnad till en lyckad satsning. Jag vill även ta reda på vanligt förekommande anledningar till att ett projekt av ovan nämnda art stagnerar alternativt inte genomförs.

Med syftet att svara på frågeställningarna angående tillgänglighetsprojekt kommer jag intervjua medarbetare från två olika projekt inom SFV:s bestånd, där fysisk tillgänglighet varit ett mål. Genom att intervjua en projektledare inom tillgänglighetsfrågan avser jag få en bild av hur tillgänglighetsfrågan upplevs inifrån organisationen.

³ Kulturminneslagen

1.5 Relevans

Min förhoppning med uppsatsen är att belysa vikten av att tillgänglighetsfrågan blir än mer integrerad i den offentliga förvaltningens arbete. Jag vill även genom att visa på vikten av att tillgänglighet är och förblir en prioriterad fråga kunna väcka debatt kring konsekvenserna av att kulturarvets byggnader är eftersatta i gällande den fysiska tillgängligheten.

Uppsatsens intervjuresultat kan användas för att belysa vikten av att gå in i en tillgänglighetsprojekt med en bra attityd, engagerade medarbetare som besitter kunskap om vad ett handikapp innebär samt att ha med sig handikapporganisationer från projektets start.

De exempel som ges på tillgänglighetsåtgärder kan visa på hur lyckat det kan bli när både varsamhet och tillgänglighetsaspekterna förenas i en åtgärd för fysisk tillgänglighet samt vad hur förödande det kan vara för ett projekt när de viktigaste komponenterna för ett lyckat tillgänglighetsprojekt uteblir.

1.6 Litteratur och tidigare forskning

Litteraturen kring tillgänglighet i kulturhistoriskt intressanta miljöer är inte vidare utförlig. Det finns mycket skrivet om tillgänglighet i byggd miljö, mestadels kring hur man ska handskas med enkelt avhjälpbara hinder samt böcker som behandlar det handikappspolitiska läget, däri går det att hitta passager som behandlar fysisk tillgänglighet och i viss mån fysisk tillgänglighet till kulturlivet.

Statens fastighetsverk gav 2005 ut boken *Tillgänglighet och kulturarv*. Boken behandlar två pilotprojekt som SFV arbetat med- Läckö slott där det gjorts mycket arbete för att göra slottsområdet och borggården tillgänglig för alla. Det andra pilotprojektet är Wrangelska palatset där stora insatser gjorts bland annat för att förbättra frångängligheten. Boken inleds med ett rundabordsamtal där representanter för de ledande institutionerna i kulturvårdsbranchen talar om hur de arbetar med tillgänglighet, utbyter erfarenheter och diskuterar vad som behöver göras i framtiden.

Elena Siré har skrivit boken *Varsam tillgänglighet* som på ett översiktligt sätt tar upp lagstiftning, bakgrund och många exempel på lyckade tillgänglighetsåtgärder. Siré tar även inledningsvis upp ämnet *Bevara och tillgängliggöra – en konflikt?* där hon skriver om

att byggnader ofta ändrar funktion många gånger under sin livstid och att de därmed har ändrade krav på sig, bland annat gällande tillgänglighet.

Handikappolitiken i praktiken behandlar den svenska handikappolitiken och särskilt den nationella handlingsplanen *Från patient till medborgare* som riksdagen antog år 2000 och som sträckte sig fram till 2010. En ny handlingsplan kommer att presenteras i juni 2011 och förutom Riksantikvariets förslag till handlingsplanen kan jag alltså inte presentera den nya planen närmare.

Kandidatuppsatser som berör ämnet tillgänglighet och byggd miljö har tidigare skrivits av Lina Lo Gillefalk som 2010 skrev uppsatsen *Tillgänglighet och varsamhet i vardagens stadsmiljöer* som tar upp enkelt avhjälpta hinder i stadsminljöer. Hedvig Bellberg skrev samma år uppsatsen *Kulturmiljövården utan synintryck* som behandlar synskadades relation till kulturmiljön. Medeleine Seberbrink skrev 2007 uppsatsen *Tillgänglighetens utmaningar* som är en studie av den fysiska tillgänglighetens i relation till kulturmiljövårdens riktlinjer.

1.7 Avgränsningar

I mitt arbete har jag valt att skriva om fysiskt tillgänglighet i statligt ägda byggnadsminnen. Att jag endast fokuserar på den fysiska tillgängligheten beror på att begreppet tillgänglighet är för omfattande för att behandlas på ett bra sätt i en kandidatuppsats. Jag kommer alltså inte behandla andra delar av tillgänglighetsbegreppet eller byggnader som inte förvaltas av SFV.

Att jag inte ger fler exempel på lyckade satsningar kommer sig av att presentationer av sådana projekt med lätthet hittas på SFV:s hemsida, samt att jag anser det av större vikt att hitta de underliggande egenskaper som är gemensamma för ett lyckat projekt.

Jag tror det hade vart givande att utföra fler intervjuer med personer inom SFV:s organisation för att på så sätt kunna presentera en mer helhetlig bild av hur tillgänglighetsfrågan upplevs inifrån organisationen. Uppsatsens tidsmässiga ram utgjorde dock ett hinder för den möjligheten.

Det hade varit intressant att kunna ha med en representant från någon handikapporganisation i intervjudelen men då fokus ligger på SFV:s arbete valde jag bort det.

Då en del av uppsatsens syfte är identifierandet av egenskaper som gör ett projekt lyckat eller mindre lyckat har jag endast översiktligt presenterat själva byggnaderna som tas upp som exempel på tillgänglighetsprojekt.

1.8 Material och metod

Uppsatsen bygger på skriftiga källmaterial i form av litteratur, lagtexter, styrdokument samt policys som berör tillgänglighet. Litteraturen jag använt mig av presenteras i kapitlet *1.6 Litteratur och tidigare forskning* var mycket hjälpsam för att få en bild av den lagmässiga ram som omfattar ämnet. Böckerna *Tillgänglighet och kulturarv* samt *Sirés Varsam tillgänglighet* har varit mycket intressanta att läsa då de även tar upp problematiken med att sammanföra begreppen tillgänglighet och kulturarv i praktiken.

Under våren har jag haft kontakt med en projektledare på SFV's huvudkontor i Stockholm, de många mötena och det utförliga material i form av policydokument och beskrivningar av många lyckade tillgänglighetsprojekt han gett mig ligger till grund för kapitel 3 som behandlar hur SFV arbetar med tillgänglighet.

Det muntliga material som utgör en grund för den avslutande diskussionen har tillkommit genom intervjuer som i två av fallen gjordes över telefon och den tredje intervjuen gjordes på SFV:s huvudkontor i Stockholm. Informanterna arbetar alla inom SFV och har erfarenhet av tillgänglighetsprojekt.

Intervjuerna har lyckats få en perspektivmässig bredd på projektprocessen genom att informanternas yrkesroller (arkitekt, antikvarie och projektledare) täcker en stor del av intressenterna i ett typiskt tillgänglighetsprojekt.

Det muntliga källmaterialet har varit en ovärderlig källa till att få inblick i var vi befinner oss i frågan om tillgänglighet, bortom det som går att läsa i policys och liknande dokument. Mina frågor till informanterna rörde såväl specifika projekt som tillgänglighetsfrågan i allmänhet. Resultaten av intervjuerna hittas i *kapitel 4. Tillgänglighetens verklighet* samt under *5.1 Kalmar slott* och *5.2 Kungshuset Lundagård*.

Intervjuresultaten samt genomgången av lagstiftning och SFV:s arbete är uppsatsens empiriska material och ligger till grund för den avslutande diskussionen. Diskussionen innefattar också egna tankar kring vad som bör göras och varför fysisk tillgänglighetsanpassning kan vara en tillgång för kulturmiljövården.

1.9 Begreppsförklaringar

Med *tillgänglighet* menas att information och fysiska miljöer är utformade så att personer med funktionshinder kan delta på lika villkor.⁴

Med begreppet *varsamhet* menas här att en byggnad vid förändring, exempelvis för att uppnå fysisk tillgänglighet, inte förlorar sina karaktäristiska drag och utpekade kulturhistoriska värden.⁵

I uppsatsen används begreppet *kulturhistoriskt värde* för att beskriva de egenskaper en byggnad besitter som anses karaktäristiska och viktiga informationsbärare av husets historia och kontext.⁶

Med ett *funktionshinder* menas förlusten eller nedsättningen av en persons funktionsförmåga till följd av medicinska tillstånd, fysiska, mentala eller intellektuella skador eller sjukdomar. Med *tillgänglighet* menas att fysiska miljöer och information är utformad på så sätt att såväl funktionshindrade såväl som normal fungerande ska kunna använda sig av den på lika villkor.⁷

Begreppet *frångänglighet* syftar till förmågan att ta sig ut ur byggnaden i nödsituation som brand eller utrymning.⁸

Med *handikappsbegreppet* menas att en människa som har någon form av funktionshinder inte kan delta i i samhället på lika villkor som normal fungerande människor på grund av fysiska, kommunikativa eller informationsmässiga brister i omgivningen.⁹

När jag skriver om ett projekt som *lyckat* menar jag att såväl tillgänglighet som varsamhet tillgodosetts i lösningen. I vilken mån man anser dessa tillgodosedda är dock individuellt men jag lutar mig mot vad SFV anser vara lyckade projekt.

1.10 Teoretisk ansats

Livssituationen för personer med funktionshinder har genomgått en stark förändring i samhället under de senaste 50 åren. Lagmässiga krav har gett nya rättigheter och den politiska attityden har gått från ett separerande synsätt till ett normaliserande.¹⁰

⁴ Styrdokument SFV

⁵ Siré 2001 s.46

⁶ Ibid s.32

⁷ Berner & Johansson 2005 s.178

⁸ Intervju informant 3 2011-05-03

⁹ Berner & Johansson 2005 s.178

¹⁰ Siré 2001 s. 20

Titeln på den nationella handlingsplanen för handikappolitiken som antogs år 2000 - *Från patient till medborgare* förtydligar ett perspektivskifte som handlar om att handikappfrågor numera ses som samhällsfrågor och en del av mänskliga rättigheter.¹¹

I linje med ovan nämnda utveckling anser jag det inte vara en fråga om kulturarvet ska tillgängliggöras utan fokuserar istället på hur det kan gå till på ett bra sätt. Därav kommer jag inte ta upp diskussionen om materialets autenticitet kontra dagens lagmässiga krav på fysisk tillgänglighet ur ett problematiserande perspektiv.

Vad vi tillskriver kulturhistoriska värden är inte en självklart eftersom det är en process där vår nutida syn på vad som är kulturhistoria visar sig.¹² Det vi kallar kulturarv är därav ett resultat av en kulturell och social process, där vi genom våra föreställningar om vad ett kulturarv är också skapar det.

Den ledande synen kring vad som är kulturarv är fokuserat på monumentalitet och dåtid samt formulerat av en expertis inom ämnet, skriver Laurajane Smith. Detta medför vissa konsekvenser, som att idén om kulturarv fränkopplas dagens samhälle och dess värderingar och därmed blir begränsat till det förflutna.¹³

Vår uppgift som expertiser inom området är att *bevara* kulturarvet till kommande generationer, ett sådant hårddraget sådant resonemang underminerar vår nutida förmåga att göra förändringar i kulturhistoriska platser och byggnader.¹⁴

Begreppet kulturhistoriskt värde är alltså föränderligt, från att tidigare ha varit starkt fokuserat på det rent byggnadshistoriska är den moderna definieringen mer inriktad på helheter och vad som skapar en känsla av historisk kontinuitet och förankring.¹⁵

Vår uppgift som experter inom området är att alltså att bevara och förmedla kulturarvet till kommande generationer¹⁶.

För att kulturarvet ska levandegöras och kunna vara en angelägenhet för oss idag måste vi låta moderna krav och värderingar ta plats. Genom att göra det verkar vi också för att byggnaderna kan användas och därmed leva vidare.

¹¹ Brusén & Printz 2006 s.28

¹² Smith 2006 s.13

¹³ ibid s.12

¹⁴ ibid s.29

¹⁵ Siré 2001 s.42

¹⁶ Kulturmiljö Regeringskansliet

2. TILLGÄNGLIGHET I LAGSTIFTNINGEN

Då uppsatsen behandlar den fysiska tillgänglighetens roll i de byggnader som anses kulturhistoriskt värdefulla är det relevant att belysa de lagmässiga ramarna som omger ämnet.

2.1 PBL

Plan- och bygglagen är kommunernas verktyg för att hantera planläggandet av mark, vatten och byggande. Den 2 Maj 2011 kom den nya Plan och bygglagen ut, som ersätter sin förlaga från 1987 och lagen om tekniska egeskapskrav på byggnader från 1994¹⁷. PBL hanterar ändring av byggander med kulturhistoriska värden i kapitel 8 som berör varsamhet och förvanskning.

13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.¹⁸

17§Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.¹⁹

Gällande tillgänglighetskraven har en del förändringar skett. Numera måste tillgänglighetsaspekten tas i akt redan vid bygglovsprövningen²⁰

6 § Vid planläggning och i ärenden om bygglov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till(...)möjligheter för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga att använda området.²¹

¹⁷ Nu gäller ny plan och bygglag

¹⁸ PBL 2010:900 8 kap. §13

¹⁹ ibid. §17

²⁰ ibid 2kap. §7

²¹ ibid 2 kap. §6

Även i åttonde kapitlet gällande en byggnads utformning och tekniska egenskapskrav tas tillgängligheten upp:

1 § En byggnad ska (...) vara tillgänglig och användbar för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga.²²

För att varsamhetskravet och förbudet mot förvanskning ska kunna uppfyllas finns undantag från de tekniska egenskapskraven för byggnader av kulturhistoriskt värde:

7 § Vid ändring eller flyttning av en byggnad får kraven i 1 och 4 §§ anpassas och avsteg från kraven göras med hänsyn till ändringens omfattning eller flyttningens syfte samt med hänsyn till byggnadens förutsättningar och till bestämmelserna om varsamhet och förbud mot förvanskning i detta kapitel.²³

2.2 HIN 2- om enkelt avhjälpna hinder

Enligt PBL²⁴ ska hinder mot tillgänglighet eller användbarhet till lokaler där allmänheten har tillträde alltid avhjälpas, om hindret med hänsyn till de praktiska och ekonomiska förutsättningarna är enkelt att avhjälpa.

Boverkets föreskrifter förtydligar lagtexten genom att definiera funktionshinder samt ge allmänna råd i hur de enkelt avhjälpna hindren kan rivas.

Då det kom en ny PBL i Maj reviderades även föreskrifterna om Enkelt avhjälpna hinder. Skillnaderna mot den förra upplagan rör dock inte sakfrågan utan är ett förtydligande av begrepp som tidigare uppfattats som svårtydda och genom det haft en roll i att de krav som sattes ut 2003 inte kunde uppfyllas i tid.²⁵

2.3 FN:s standardregler

FN:s standardregler har sin bakgrund i det arbete som Förenta nationernas handikappsårtonde 1983-1992 ledde fram till. De 22 reglerna, som innefattar alla samhällets områden, antogs av FN:s generalförsamling 1993. De är inte juridiskt

²² PBL 2010:900 8 kap. §1

²³ PBL 2010:900 8 kap §7

²⁴ ibid. §2

²⁵ Konsekvensutredning HIN 2

bindande men ska utgöra en moralisk och politisk grundsyn för att nå fram till ett samhälle där människor med funktionsnedsättningar har samma tillgång till det som de utan.²⁶

I regel nummer två angående tillgänglighet till den yttre miljön står det bland annat att regeringen skall införa handlingsprogram som gör den yttre miljön tillgänglig, i Sveriges fall är detta handlingsplanen *Från patient till medborgare* som tas upp i kommande avsnitt. Vidare står det skrivet att staterna ska se till att yrkesverksamma inom området för utformning av byggd miljö ska få utbildning i vad handikappolitiken syftar till och vad som behöver göras. Regel nummer tio, som behandlar kulturen specifikt, säger att tillgängligheten till exempelvis museer är något staterna bör främja.²⁷

2.4 Från patient till medborgare

Från patient till medborgare är alltså Sveriges nationella handlingsplan för handikappolitiken som antogs år 2000. Titeln syftar till tankesättet att personer med funktionshinder är medborgare på samma villkor och med samma krav på sig som övriga medborgare.²⁸ En skillnad mot tidigare dokument av liknande art är att fokus flyttats från sjukvårdsperspektivet till mänskliga rättigheter.

2009 utvärderade regeringen hur arbetet hade gått och kom fram till att tillgängligheten för människor med funktionshinder hade förbättrats men att det fanns mycket kvar att göra. Regeringen gav då olika aktörer i samhället, exempelvis Riksantikvarieämbetet, i uppdrag att utforma delmål för det fortsatta arbetet som ska sträcka sig till 2016, samt beskrivningar om hur arbetet ska uppföljas.

Riksantikvarieämbetet skriver i sitt andra delmål

”Riksantikvarieämbetet verkar för att tillgänglighetsgraden inom myndighetens verksamhetsområde kartläggs beträffande den fysiska, psykologiska och digitala tillgängligheten, och att brister åtgärdas.”²⁹

I vilken mån tillgänglighetsbristerna, eller ens vad som anses bristfälligt, går inte att utläsa ur dessa målformuleringar. Den kompletta strategin för den fortsatta funktionshindropolitiken, som det nu kallas, förväntas regeringen besluta om i maj eller juni i år.³⁰

²⁶ FN:s standardregler

²⁷ FN:s standardregler regel 10

²⁸ Brusén, Printz 2006 s. 17

²⁹ Riksantikvariets förslag på delmål samt struktur för uppföljning inför en handikappolitisk strategi 2010

I förordningen om de statliga myndigheternas ansvar i genomförandet av handikappolitiken står det att statliga myndigheter under regeringen ska utforma och driva sina verksamheter med beaktande till de handikappolitiska målen. Samma förordning säger att statliga myndigheter ska särskilt verka för att människor med funktionshinder ska ha tillgänglighet till deras lokaler.³¹

2.5 Förordningen om statliga byggnadsminnen

Statens fastighetsverk lyder under förordningen om statliga byggnadsminnen (1988:1229) och har Riksantikvarieämbetet som tillsynsmyndighet. Förordningen säger att en statligt ägd byggnad som innehar ett synnerligen märkligt kulturhistoriskt värde får förklaras som statligt byggnadsminne. Det ska till varje byggnadsminne finnas föreskrifter som förtydligar på vilka sätt byggnaden inte får förvanskas samt skyddsföreskrifter för det löpande underhållet.³²

³⁰ Mailkontakt med Socialdepartementet 2011-03-16

³¹ Förordningen om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken 2001:526

³² Förordning om statliga byggnadsminnen (1988:1229)

3. STATENS FASTIGHETSVERK

3.1 Historik och fakta

SFV som vi känner det idag har sina rötter i Överintendentsämbetet som senare blev Kungliga byggnadsstyrelsen³³. Kungliga byggnadsstyrelsen upplöstes i flera delar 1993 och Statens fastighetsverk övertog förvaltandet av de statligt ägda byggnader som anses inneha stort kulturhistoriskt värde.

SFV's uppdrag från regeringen säger att de på ett långsiktigt sätt ska förvalta de statligt ägda byggnadsbeståndet så att dess kulturhistoriska värden bibehålls, samtidigt som de också ska arbeta för att byggnaderna ska användas samt vara anpassade till dagens behov.³⁴

Fastighetsverkets förvaltningsbestånd uppgår i två miljoner kvadratmeter lokaler och nästan sju miljoner kvadratmeter mark.³⁵ För att kunna hantera en sådan mängd fastigheter och mark finns förutom huvudkontoret i Stockholm även lokalkontor runt om i landet.

Fastigheterna delas upp i bidrags- och hyresfastigheter beroende på vad som utgör den huvudsakliga inkomsten. Ett exempel på bidragsfastighet är Stockholms slott där SFV får bidrag från regeringen för att kunna utföra en god förvaltning.

För hyresfastigheterna tas marknadsmässiga hyror ut och av hyresgästen krävs det att man tar hänsyn till att byggnaden är av stort kulturhistorisk värde.

3.2 Hur SFV arbetar med tillgänglighet

Informanten jag refererar till i styckena om tillgänglighetspolicyn och styrdokumentet är projektledare inom tillgänglighet på SFV och återkommer som informant 3 i det senare kapitlet 4. *Tillgänglighetens verklighet*.

3.2.1 Tillgänglighetspolicy

2003 antog SFV en tillgänglighetspolicy som beskriver hur arbetet för ett tillgängligare byggnadsbestånd ska utformas.³⁶ Det står att man ska sträva efter att lokalerna de förvaltar

³³ SFV Vårt uppdrag

³⁴ Regleringsbrev för SFV budgetår 2010

³⁵ SFV Vårt uppdrag

ska vara tillgängliga så långt det är praktiskt möjligt och att man ser på tillgänglighetsåtgärder som ett tillägg från vår tid, ett uttryck som symboliserar en demokratisk och humanistisk människosyn.

I sin roll som byggherre och förvaltare står det, förutom att man ska arbeta för att tillgängliggöra, att lösningarna ska ha hög arkitektonisk kvalitet samt att brukare och handikappsorganisationer ska vara med i processerna. Även möjligheterna till god utrymning ska tillgodoses inom ramen för tillgängligheten.³⁷

Dokumentet tar även upp hur man ska arbeta med tillgänglighet i information om sina besöksmål, men då jag i mitt arbete fokuserar på den fysiska tillgängligheten tar jag inte upp det närmare här.

Min informant berättar att sedan tillgänglighetspolicyn skrevs år 2003 har mycket av det som står genomförts och att det är dags för en revidering av dokument som detta. Dock är det inte aktuellt i nuläget eftersom andra frågor upplevs mer brådskande.³⁸

3.2.2 Styrdokument

Det styrande dokument som SFV antog 2003 innehåller strategier för genomförande av tillgänglighetspolicyn samt utförligare information om hur arbetet med tillgängliggörande ska se ut. I kapitlet som innefattar genomförandeplanen står det att man samtidigt som bevarande av de kulturhistoriska värdena ska erbjuda bästa möjliga fysiska tillgänglighet. För att analysera vilka åtgärder som behövs i en byggnad använder man sig av inventeringar följda av åtgärdsplaner.

Inventeringarna som görs i lokalerna ska utföras av en sakkunnig person gällande tillgänglighet samt den verksamhetsansvariga. Inventeringsmallen som används är utarbetad av handikappsombudsmannen, nuvarande diskriminieringsombudsmannen.³⁹

Åtgärdsplanerna som ska upprättas efter att inventeringar gjorts ska med fördel vara samverkande åtgärdsplaner där hyresgästen är inkluderad och delar en positiv inställning till vad som ska göras i lokalen.⁴⁰

Ett av pilotprojekten som presenteras i boken *Tillgänglighet och kulturarv* är Wrangelska palatset där frångänglighetsarbetet var en del av en omfattande ombyggnad av husets

³⁶ SFV Tillgänglighetspolicy

³⁷ ibid

³⁸ Intervju informant 3 2011-05-03

³⁹ Styrande dokument 2003 s.19

⁴⁰ ibid

interiör.⁴¹ Huset är ett föredöme när det kommer till frångänglighet med lösningar som bland annat en hiss som klarar bränder, noggrann skyltning som tydligt informerar om vart man som rullstolsburen ska ta sig samt en utrymningsstol som fungerar som en rullstol i trappor.⁴²

Frångänglighet tas upp i inventeringarna som de viktigaste besöksmålen ska ha, men enligt min informant innebär det inte att det är självklarhet att åtgärder av det slaget utförs, även om tillgängliggörande åtgärder genomförts. Detta då det ofta är väldigt kostsamt att exempelvis bygga om en hiss så att den kan användas i situationer som brand eller liknande.⁴³

Satsningar på att utbilda all personal gällande vad ett funktionshinder betyder för upplevelsen av kulturarvet, och för att ge en allmän medvetenhet angående funktionshinder ingår även i styrdokumentet. Utbildningarna som genomförts har varit endagsutbildningar där personalen exempelvis själva fått testa på hur det är att försöka ta sig fram i rullstol. Genom att själv uppleva hur svårt det kan vara att ta sig uppför en ramp vars lutning är för brant gör åtgärden att förlänga rampen, och därmed få till en lutning som går att rulla uppför, känns självklar.⁴⁴

Cirka 400 personer deltagit i utbildningarna, men nu var två år sedan den senaste utbildningen genomfördes, vilket ger effekten att attityden i frågan sjunker.⁴⁵

⁴¹ Brusén & Printz 2001 s.108

⁴² Ibid s.121

⁴³ Intervju informant 3 2011-05-03

⁴⁴ Berner & Johansson 2005 s.22

⁴⁵ Informant 3

4. Tillgänglighetens verklighet

För att kunna svara på arbetets syfte att ta reda på vad det är som gör ett tillgänglighetsprojekt lyckat eller mindre lyckat, har jag intervjuat en bebyggelseantikvarie (informant 1), en arkitekt (informant 2) samt en projektledare inom tillgänglighet (informant 3), alla jobbar de för SFV och har gedigna erfarenheter av att arbeta med tillgängliggörande av SFV:s lokaler.

Intervjuerna har genomförts via telefon i två av fallen och personligen i det tredje.

4.1 Med fokus på SFV

På frågan om attityden till att tillgängliggöra byggnader med stora kulturhistoriska värden har förändrats över tid är de alla eniga om att en förändring har skett. Informant 1 säger att man inte längre ser tillgängligheten som ett nödvändigt ont, det finns en förståelse för att det är lika viktigt som något annat i arbetet.⁴⁶

Samma informant anser också att det går trögare i frågan ute i landet, något som informant 2 instämmer i - utvecklingen i policydokument och uppdrag verkar inte alltid ha fått fäste i yrkeskåren än.⁴⁷ Antikvariens roll i processer där tillgänglighet är målet är alltså väldigt skiftande, det finns allt från de som säger nej fullt ut till de som har kreativa idéer kring hur det skulle kunna lyckas.⁴⁸

Såväl tillgänglighetspolicyn som styrdokumentet innehåller många vaga formuleringar som att man *”så långt det är praktiskt möjligt”*⁴⁹ ska tillgängliggöra lokalerna samt att man i lokaler där *”tillgänglighet inte är fullt genomförbar”*. Formuleringar som dessa innebär att vad som är praktiskt möjligt eller fullt genomförbart inte är formulerat och därav upp till de antikvarier, arkitekter och liknande personer som är inblandade i ett sånt projekt.

På frågan om vem det är som får avgöra om det nu är praktiskt möjligt och vad som räknas som fullt genomförbart svarar informant 3 att där det anses icke genomförbart ska en konsekvensutredning göras, där man ska kunna formulera varför fysisk tillgänglighet inte anses möjlig. Informanten understryker att det är lättare att tillgängliggöra informationsmässigt med lättlästa texter och hemsidor som är användarvänliga, då det inte främst är en fråga som rör attityd och inte ekonomi.

⁴⁶ Telefonintervju informant 1 2011-05-27

⁴⁷ Telefonintervju informant 2 2011-05-25

⁴⁸ ibid

⁴⁹ ibid

Informant 3 upplever att tillgänglighetsfrågan fortfarande ligger förankrad hos enskilda individer som driver frågan medan informant 1 anser att förvaltningen tar större ansvar i frågan nu jämfört med tidigare samt att det är mycket beroende på vilket objekt det rör sig om, är det en hyresgäst som inte är statlig sänks de lagliga kraven och då ligger det per automatik mer på individ än SFV.

Informant 3 berättar att det handlar om att få en *speciell* fråga att bli *generell* och tar ett exempel med övergångsställen i Stockholms innerstad. För ett antal år sedan arbetade KTH-elever och Stockholms stad med att inventera övergångsställen och anpassa de bättre till rullstolar, barnvagnar och liknande. Idag uppfattas det som självklart att trottoarkanten ska vara sänkt vid ett övergångsställe, det är sådan tillgänglighet som är att sträva efter, en god tillgänglighetsåtgärd som underlättar för alla blir snabbt en generell lösning.

På frågan om de efterlyser en starkare lagstiftning gällande tillgänglighet går svaren isär. Informant 1 och 3 är ense om att det inte skulle utgöra någon positiv skillnad, den ene med motiveringen ” *vi kan väl se till att vi följer det vi har*”⁵⁰ och den andra med förklaringen att attityden är det viktiga att förändra.

Det finns dock ett stort behov av att stärka lagstiftningen när det kommer till frångänglighet i byggnader där tillgängligheten tillgodoses.

*”Det är ingen attitydfråga, det är en livfråga för människor”*⁵¹

Idag står det att alla personer i byggnaden ska kunna utrymmas men då det inte artikuleras att detta även gäller personer med funktionshinder finns det sällan möjlighet till en smidig evakuering av dessa människor.⁵²

Angående nya PBL och frågan om den kommer göra någon skillnad i deras arbete är det endast informant 2 som säger att det kommer den göra eftersom det svårt för denne som arkitekt att argumentera för en kostsam lösning som ligger över själva lagkravet.

Informanten berättar vidare att det dock hänger på hur stadsbyggnadskontoren kommer

⁵⁰ Intervju informant 3 2011-05-03

⁵¹ ibid

⁵² Förordning (1994:1215) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk, m.m.

granska bygglovsansökningarna enligt de nya kraven och understryker en förhoppning om att det inte blir en ”policygrej”.⁵³

4.2 Projektprocessen

En god idé, engagerade medarbetare och ekonomiska förutsättningar, så sammanfattar informant 3 de mest elementära ingredienserna i ett lyckat tillgänglighetsprojekt. Denne betonar också vikten av att arbeta med en bra attityd:

*”Och frågan är ju vad en rätt attityd är, men en rätt attityd i mitt fall det är att man faktiskt inte går in med förutfattade meningar, vilket alla gör som inte kan nåt om tillgänglighet.”*⁵⁴

De viktigaste komponenterna för ett lyckat projekt identifieras av informant 2 som att alla intressenter med vetorätt (vanligtvis beställare, arkitekt, antikvarie, SBK och brukare dvs nån sakexpert) har en aktiv roll i projektet samt att handikapporganisationer finns med från början. Informant 1 instämmer i handikapporganisationernas roll för ett lyckat projekt men påpekar också att med deras involverande blir också kraven högre. Båda informanterna är överens om vikten av att ha med en bra arkitekt i processen, som kan gestalta utarbetade idéer på ett korrekt och kreativt sätt.

4.3 Svårigheter

När det kommer till projekt med tillgänglighetsåtgärder som mål och frågan vad som är den vanligaste anledningen till att de inte lyckas eller stagnerar berättar informant 3 att det brist på prioritering, alla är ense om att det är en viktig fråga men när det kommer till budget så prioriteras det bort. För ett par år sedan var frågan i ropet men nu är det frågor som rör miljö och energi som är på tapeten. Samme informant artikulerar vikten av att ämnet tas upp som en prioriterad fråga igen.

De andra informanterna belyser problem i tillgänglighetsprojekt som att myndigheter kan ha svårt att samarbeta, att ”ge och ta-tänkandet” inte fungerar som det ska samt att projektet inte ges tillräckligt med tid och ekonomiska resurser.⁵⁵

⁵³ Intervju informant 2 2011-05-25

⁵⁴ Intervju informant 3 2011-05-03

⁵⁵ Intervju informant 2 2011-05-25

Rent konkreta besvärigheter som byte av hyresgäst i en byggnad, vilket helt kan ändra förutsättningarna för att tillgängliggöra beroende på om hyresgästen är en statlig myndighet eller ej är även det en vanlig anledning till att projekt inte blir av. Ibland är också fallet så att man inte lyckats hitta en praktisk lösning som är bra nog ur alla aspekter och då kan ett projekt lätt hamna i malpåsen.⁵⁶

Projektet *En värdig entré* - ett samarbete mellan SFV, Stockholms stad och föreningen EIDD Design för alla, har som mål att alla ska använda samma entré och det med värdighet för både människorna och byggnaden. Sidoingångar och liknande lösningar ska inte behöva vara den enda möjligheten att komma in i en byggnad för rullstolsburna eller personer med barnvagnar och rullatorer.

En av målformuleringarna är att så många intressenter som möjligt ska vara med i projektprocessen, detta för att tillgodogöra alla intressenters intressen så långt det är möjligt.⁵⁷ Samtliga informanter är ense om att fördelarna med det inkluderande arbetssättet klart överväger nackdelarna, men på frågan om de kunde identifiera några nackdelar framkom en del saker som kan vara värda att ta i beaktning.

Informant 3 svarar att eftersom flera intressenter går in med motsatta intressen blir det med en viss automatik en intressekonflikt som i värsta fall gör att projektet blir lidande. Vidare beskriver samme informant att det är ett stort förankringsarbete som ska göras och det tar tid som kostar pengar.

Informant 1 har samma åsikter i att det kan uppkomma svårigheter i det att så många röster ska höras, den som inte känner sig hörd kan bli besviken vilket påverkar projektet negativt.

4.4 Framtida utmaningar

På frågan vilka kommande utmaningar de kan se för SFV:s tillgänglighetsarbete säger informant 1 att det gäller att inte tappa fart, att det hela tiden arbetas med frågan med inställningen att den är lika självklar som något annat. Denne betonar också vikten av hitta bra lösningar, lösningar som ska hålla för evinnerlig tid men som samtidigt ligger i tiden då lagkraven blir starkare.

Informant 2 anser att en kommande utmaning finns i att hitta en bra och standardiserad samarbetsform mellan SFV och tillsynsmyndigheten Riksantikvarieämbetet.

⁵⁶ Intervju informant 1 2011-05-27

⁵⁷ Värdig entré – kulturarv för alla

Informant 3 understryker att det är dags att ta nya tag. Mycket har gjorts men det går inte att leva på gamla meriter, informanten betonar vikten av att tillgänglighet tas upp som en prioriterad fråga igen

5. EXEMPEL PÅ TILLGÄNGLIGHETSPROJEKT

5.1 Kalmar slott

Kalmar slott, beläget vid Slottsfrjärden intill det som på medeltiden var Kalmars hamn, har sina rötter i den kastal som på 1100-talet uppfördes på platsen. Vid 1200-talets slut lät Magnus Ladulås uppföra en försvarsmur runt tornet och därmed var kärntornet till Kalmar slott ett faktum. På 1500-talet uppfördes ett nytt fästningsverk som inneslöt de medeltida murverken. Slottet ses som ett av de mest typiska renässansslotten i Sverige och har vart hem

”Detta blir en historisk händelse, en årsring från vår tid på Kalmar slott”⁵⁸

Fastighetsverket i sin roll som förvaltare av slottet och Kalmar kommun i egenskap av hyresgäst, har upprättat en utvecklingsplan för slottet som sträcker sig fram till 2018. I planen, som går ut på att främja slottet som besöksmål, står det att slottet ska öka sitt besökarantal med trettio procent för att då komma upp i siffran 125 000 betalande besökare per år.⁵⁹ Detta ska göras bland annat genom att tillgängliggöra slottet på olika sätt.

Tidigare tillgänglighetsåtgärder på platsen inkluderar bland annat att anpassa en trappa som är ojämn med höga trappsteg som gjorde det svårt för alla, funktionsnedsatta eller ej, att ta sig upp. Där placerades en löstagbar trappa i ek och stål på originaltrappan. Förutom att den är reversibel besparas även originalmaterialet slitage från alla besökare.⁶⁰ Även slottsgårdens tidigare kullerstensläggning har bytts ut mot stora kalkstenshällar som brutits från samma öländska brott som använts till slottet under 1500-talet.⁶¹

Ill. 1. Den tillgänglighetsanpassade trappan. Foto SFV.

Den nya stenläggningen gör det enklare för både rullstolsburna som barnvagnar att ta sig fram över slottsgården.

⁵⁸ Kalmar Slott hemsida

⁵⁹ Utvecklingsplan Kalmar slott

⁶⁰ SFV – Kalmar slott Tillgänglighetsanpassad huvudtrappa

⁶¹ SFV – Kalmar slott Ny stenlagd entré till slottet

En av de största åtgärderna är dock den hiss som ska installeras för att större evenemangsytor som Gröna salen och Slottskyrkan ska bli tillgänglig för alla. Hisschaktet kommer att gå genom ett tunnvalv från 1550 och en tidigare igenmurad öppning till slottskyrkan kommer att tas upp igen.

Angående hissbyggnationen står det på hemsidan:

”Kalmar slott är en av Sveriges mest kända historiska byggnader och en värdefull del av vårt kulturarv (...) Hissen är en del i det utvecklingsarbete som Statens fastighetsverk och Kalmar kommun driver och som ska skapa förutsättningar för fler besökare till Kalmar slott, bättre tillgänglighet, fler publika ytor och en naturlig internationell mötesplats.”⁶²

Inför hissbyggnationen genomfördes en noggrann utredning kring placering av hissen så att såväl utrymningsmöjligheter, antikvariska aspekter och tekniska förutsättningar skulle tillgodoses så långt det var möjligt.

*Ill. 2. Fotomontage av den kommande hissen i Kalmar slott.
Fotomontage av Wikerstål arkitekter*

Den ultimata platsen ur ett antikvariskt perspektiv hade varit att låta den gå direkt upp i Gröna salen, då bjälklag och annat material inte är av lika högt kulturhistoriskt värde i de bjälklagen. Upplevelsen av Gröna salen hade dock förändrats drastiskt om hissen hade fått en plats i själva salen. En inblandad antikvarie säger att ”vi tog ett varv till”⁶³ och kom då fram till att nyttoargumentet fick väga tyngre än det rent materiellt antikvariska. Hissen beräknas vara färdig att tas i bruk under sommaren 2012.

⁶² Kalmar slott hemsida

⁶³ Samtal med informant 2

5.2 Kungshuset Lundagård

Kungshuset i Lundagård är idag en del av Lunds universitet och används dels för disputationer samt av den filosofiska institutonen. Byggnationen av huset började 1578 på uppdrag av den danske kungen Fredrik II och stod färdigt 1584. Huset har varit i universitetets ägo sedan sent 1600-tal och genomgått ett flertal större renoveringar sedan dess.

Under en renovering i början av 1700-talet renoverades taket efter ett förslag från Carl Hårleman och under 1800-talet byggdes huset till med en våning och ett torn höjdes med sju alnar för att få plats med ett observatorie.⁶⁴

*Ill. 3. Kungshuset sett från den norra sidan mot universitetsplatsen
Foto: Linnéa Stolle Wassberg*

De tidigare förändringarna av byggnaden är värda att ta med i beaktande eftersom de nutida tillgängliggörande ändringarna som diskuterats ställts mot byggnadens material i egenskap av värdebärare av det kulturhistoriskt intressanta.

Den norra fasaden som vetter åt universitetsplatsen har under tid värderats olika högt då det debatterats kring hur långt bak i tiden delar av murverket sträcker sig.

Idag är den enda möjligheten att röra sig mellan våningsplanen via en trätrappa från 1732. Trappan är värdefull ur kulturhistorisk synpunkt och utsätts dagligen för direkt slitage av studenter och universitetets personal. Genom att göra en öppning i den andra fasaden skulle man inte bara tillgängliggöra huset utan även avlasta den värdefulla trappan från slitage

*Ill. 4. Trätrappan från 1732
Foto: Linnéa Stolle Wassberg*

⁶⁴ SFV – Kungshuset Lundagård

Trots att universitetet som hyresgäst och SFV som förvaltare enats om att en öppning av fasaden som vetter åt universitetsplatsen vore en god lösning har inte projektet kunnat genomföras, detta på grund av att Riksantikvarieämbetet anser att murverket i byggnadens norra sida, som vetter åt universitetsplatsen, är av för högt kulturhistoriskt värde och därav inte bör öppnas upp i någon mån. Ett annat problem som projektet mött är att Lunds universitet inte vet om de kommer fortsätta hyra lokalen inom ett par år. En omfattande åtgärd skulle då kunna anses mindre relevant om kommande hyresgäst inte är av statlig karaktär och då inte har ett lika starkt lagligt krav på sig gällande tillgängligheten.

Tillgänglighetsprocessen med Kungshuset har varit igång sedan mitten på 1990-talet men fortfarande har alltså inte någon lösning hittats där alla parter anser de kulturhistoriska såväl som de tillgängliggörande värdena kan kombineras.

Ill. 5 Kungshuset inramat. Dagens entré är belägen i det runda tornet som vetter åt syd. Den föreslagna entrénöppning skulle vara i husets norra fasad som vetter åt universitetsplatsen. Flygfoto från Hitta.se

6. AVSLUTANDE DISKUSSION OCH ANALYS

Det går att lagmässigt tolka det som att Sverige har kommit väldigt långt i frågan om att tillgängliggöra publika lokaler. Förordningen om enkelt avhjälpna hinder, det faktum att PBL har ett krav på att fysisk tillgänglighet ska tas med i beaktning redan vid bygglovsprövan, samt att Sverige har en nationell handlingsplan för funktionshinderspolitik som är uppdaterad och ska innehålla konkreta mål samt genomförandeplaner, visar på att vi strävar efter ett samhälle utformat så funktionshindrade människor kan vara fullt delaktiga.

Statens fastighetsverk har gjort ett enormt arbete med att tillgängliggöra lokaler som genom sina kulturhistoriska värden har ett svårt utgångsläge i frågan. De har lyft frågan, utbildat personal och har nu ett brett register av lyckade satsningar i ryggsäcken.

Det går även att tolka de lagliga ramarna för tillgänglighet åt andra hållet. I Boverkets föreskrifter om enkelt avhjälpna hinder står det att hinder av sådan art ska avhjälpas så länge det inte anses *ekonomiskt eller praktiskt orimligt*.

Gällande varsamhet- och förvanskningssbegreppen återfinns formuleringar av lika luddig art i PBL där det står skrivet att byggnader som är särskilt kulturhistoriskt värdefulla inte får förvanskas.⁶⁵ Vad som är av *särskilt* kulturhistoriskt värde preciseras inte, inte heller vad som anses som en förvanskning, förutom att de ovan nämnda värdena ska bevaras.

Även SFV:s styrande dokument samt tillgänglighetspolicy innehåller formuleringar som lämnar stort tolkningsutrymme, något som kan ge helt olika utslag i praktiken som redovisade exempel visar. Ordval som att tillgänglighet bör *genomsyra statliga* byggprojekt, samt att lokaler bör vara tillgängliga *så långt det är praktiskt möjligt* kan med olika ingångsattityder tolkas helt olika i gällande samma objekt.

Att tolkningsutrymmet som lämnas åt antikvarier och andra yrkesgrupper då kan ge effekt i vilken mån människor har möjlighet att komma in i byggnaden, och i ett större perspektiv ta del av kulturarvet, anser jag mycket problematiskt.

Som redovisade exempel med Kalmar slott och Kungshuset visar är båda objekten framstående ur sitt kulturhistoriska värde, och har samma förutsättning i sitt förvaltande i

⁶⁵ PBL 2011:900 §13

form av redan nämna styrdokument och policy, ser vi hur olika formuleringar som ”*så långt det är praktiskt möjligt*” kan tolkas och ge uttryck .

Självfallet är det sunt att varje objekt bör behandlas efter sina specifika förutsättningar, då en lösning som är ultimat i ett fall inte per automatik fungerar i andra miljöer. Men trots att generella lösningar inte är att föredra är ett generellt kunskapslyft det som kan leda till unika lösningar där varsamhet möter tillgänglighet.⁶⁶ Min informant säger att policydokument och styrdokument är dags att revideras och jag anser att man genom att minska tolkningsutrymmet i formuleringar som rör tillgänglighet också skulle ge styrka åt resonemanget att kulturarvet är något som alla ska kunna ta del av.

Intervjuerna som gjordes tillsammans med redovisade exemplena med Kalmar slott och Kungshuset visar att i vilken mån ett tillgänglighetsprojekt blir lyckat främst beror på involverade personers kunskap och attityd, inte på att huset genom sitt kulturhistoriska värde har minskade förutsättningar.

FN:s standardregler säger att staterna ska se till att ge arkitekter, byggnadsingenjörer och liknande yrkeskårer får tillräcklig information om handikapp och vad som behöver göras.⁶⁷ I och med att nya PBL ger starkare mandat för tillgänglighetsfrågan tror jag att arkitekternas inställning kommer följa med. En av mina informanter berättade att denne tror att inställningen till tillgänglighet förändrats som effekt av att myndigheter och arkitekter numera ställs inför frågan om hur man ska tillgängliggöra om och om igen.⁶⁸ Ett liknande resonemang borde kunna appliceras på personer som arbetar med kulturmijövärd. Det borde vara omöjligt att som antikvarie säga nej rakt av när det kommer till tillgänglighetsåtgärder när det, bland annat genom SFV:s arbete, finns en så stor mängd lyckade satsningar att inspireras av där varsamheten såväl som tillgängligheten tillgodosetts.

För att den diskussionen angående fysisk tillgänglighet skulle få ett bättre utgångsläge vore en starkare koppling till standardreglernas krav på utbildning i handikappsfrågan även gälla antikvariekåren. Jag anser det passande att centrala myndigheter som Riksantikvarieämbetet skulle ta ett utökat ansvar för att hålla diskussionen om tillgänglighet aktuell. En sådan handling skulle också stämma väl överens med deras egna ord angående sitt uppdrag:

⁶⁶ Berner & Johansson 2005 Förord

⁶⁷ FN:s standardregler regler 5:2

⁶⁸ Intervju informant 2 2011-05-25

”Vi har också ett ansvar för att utveckla diskussionen om begreppet kulturarv och hur det kopplas till frågor om demokrati och makt, tillhörighet och utanförskap, samt hur det kan ge perspektiv på nuet och framtiden.”⁶⁹

En av mina informanter underströk hur mycket en publik lokal tjänar på att vara tillgänglighetsanpassad. Informanten tog Folkoperan i Stockholm som ett exempel och berättade att de kallar sig *”världens tillgängligaste opera”*.⁷⁰ Att använda tillgängligheten som ett varumärke visar på det faktum att det finns saker att vinna, inte bara i att alla människor får bättre tillgång till objektet, men även i form av en större potentiell besökarskara och därmed större intäkter. Detta borde vara en intressant aspekt för antikvariekåren som arbetar med att försvara en historisk byggnads roll i dagens samhälle och där det kan vara en utmaning att hitta en verksamhet som kan försörja den.

Med förståelsen att historia är något som pågår, inte något som en gång skapats, borde vi alltså inte vara så restriktiva till att tillföra ändringar på en byggnad, då dessa förändringar tillför en årsring från vår tid och senare kanske kommer räknas in i byggnadens kulturhistoriska värden. Den starka demokratisering som vårt samhälle genomgått, jämfört med tidsepoker då många av våra kulturhistoriska byggnader uppfördes, gör att det är dags att fokusera på *hur* istället för *om* vi ska tillgängliggöra.

⁶⁹ Riksantikvarieämbetet Kulturarv

⁷⁰ Intervju informant 3 2011-05-03

5. SAMMANFATTNING

Denna uppsats har skrivits under våren 2011 som avläggande för kandidatexamen i Bebyggelseantikvariska programmet på Institutionen för kulturvård på Göteborgs universitet. Uppsatsen behandlar fysisk tillgänglighet i kulturhistoriska miljöer, med fokus på Statens fastighetsverks arbete i frågan. Valet av SFV som fokus beror på att de med sitt uppdrag att förvalta statligt ägda byggnader av kulturhistoriskt värde, har en bred erfarenhetsbas i ämnet.

Syftet har varit att identifiera vilka komponenter som är viktiga att tillgodose, för att ett projekt där målet är att fysiskt tillgängliggöra en kulturhistoriskt värdefull byggnad, ska anses lyckat. Uppsatsen behandlar också de vanligaste orsakerna till att ett ovan nämnt projekt inte genomförs med bra resultat.

I uppsatsen fokuserar jag endast på den fysiska aspekten av tillgänglighetsbegreppet och endast på byggnader som förvaltas av Statens fastighetsverk. Två exempel på tillgänglighetsprojekt ges, det ena är Kalmar slott där SFV i sin roll som förvaltare och Kalmar kommun i egenskap av hyresgäst har upprättat en utvecklingsplan för slottet. Syftet med utvecklingsplanen är att främja Kalmar slott som besöksmål och en del i detta mål har varit att skapa bättre fysiska förutsättningar för besökare, bland annat genom att bygga in en hiss i slottet. Hisschaktet kommer att gå igenom ett tunnvalv från 1500-talet och kan anses som en kontroversiell åtgärd då byggnadens historiska material i viss mån för ge vika för en årsring av modernare tid.

I uppsatsens andra exempel – Kungshuset i Lund, vars hyresgäst är Lunds universitet, har SFV och hyresgästen velat göra en entréöppning i husets norra sida. Detta för att avlasta det befintliga trapphusets värdefulla trätrappa från 1732 samt för att skapa en fysisk möjlighet för personer med funktionsnedsättning att använda huset. En tillgänglighetsåtgärd av det slaget har dock inte vart möjligt då Riksantikvarieämbetet anser den norra fasadens murverk vara av för högt kulturhistoriskt värde.

Det skriftliga källmaterialet som använts är litteratur, lagtexter som berör tillgänglighet samt SFV:s tillgänglighetspolicy och styrdokument. De muntliga källmaterialet utgörs av intervjuer med tre olika informanter. Informanterna, som alla har erfarenhet av tillgänglighetsprojekt i SFV:s regi, är en arkitekt, en bebyggelseantikvarie samt en projektledare.

Intervjuerna har visat att vad som krävs för ett lyckat tillgänglighetsprojekt är engagerade medarbetare som besitter kunskap i ämnet och därmed kan utarbeta lösningar där varsamhet och tillgänglighet möts. Vidare har informanteras svar synliggjort att det som ofta saknas är prioriterande av tillgänglighetsfrågan.

I den avslutande diskussionen resoneras det kring framkomna intervjuresultat och vad som behöver göras för att komma flytta fokus från om till hur vi ska tillgängliggöra.

6. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

6.1 Otryckta källor

Muntliga källor och e-post

Informant 1 – Bebyggelseantikvarie på Statens fastighetsverk Stockholm

Telefonintervju 2011-05-29

Informant 2 – Arkitekt och projektledare

Telefonintervju 2011-05-25

Informant 3 – Projektledare Statens fastighetsverk

Samtal 2011-05-03

Informant 4 – Tjänsteman på Socialdepartementet.

E-post 2011-03-16

6.2 Tryckta källor och litteratur

Tryckta källor

Tillgänglighetspolicy Statens fastighetsverk Stockholm 2004

Tillgänglig på internet:

http://www.sfv.se/cms/showdocument/documents/sfv/tillganglighet/Tillgangl_713.pdf

Styrande dokument beslutat av GD Tillgänglighet Statens fastighetsverk Stockholm 2003

Tillgänglig på internet:

http://www.sfv.se/cms/showdocument/documents/sfv/tillganglighet/SFV_s_til_802.pdf

Litteratur

Berner, Annika & Johansson, Per-Anders (red.) (2005) *Tillgänglighet och kulturarv*.

Statens fastighetsverk: Stockholm

Brusén, Peter & Printz, Anders (red.) (2006) *Handikappolitiken i praktiken : [om den nationella handlingsplanen]* Gothia Stockholm

Nordiska nämnden för handikappfrågor (1997) *Handikappolitik i Norden: strategier för likaställningsarbetet i de nordiska länderna* : Nordiska nämnden för handikappfrågor
Vällingby

Siré, Elena (2001) *Varsam tillgänglighet: vid ändring av byggnader och byggd miljö*.
Oskarshamn. AB Svensk byggtjänst.

Smith, Laurajane (2009) *Uses of heritage*. New York: Routledge

6.3 Internetreferenser

Boverket BFS 2011:13 HIN 2
<http://www.boverket.se/Lag-ratt/Boverkets-forfattningssamling/BFS-efterforkortning/HIN/2011-04-08>

Boverket Nu gäller en ny plan- och bygglag
<http://www.boverket.se/Lag-ratt/nu-galler-en-ny-plan-och-bygglag> 2011-04-12

FN:s standardregler
http://www.handisam.se/upload/Handisams%20filer/Rapporter/FNs_standardregler%5B1%5D.pdf 2011-02-19

Förordning om de statliga myndigheternas ansvar för genomförande av handikappolitiken
<https://lagen.nu/2001:526> 2011-03-10

Förordning om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19941215.HTM> 2011-03-10

Hissbyggnation Kalmar slott
<http://www.kalmarslott.kalmar.se/sites/kalmarslott/t/Page.aspx?id=57416> 2011-05-01

Konsekvensutredning HIN 2 Boverket
http://www.boverket.se/Global/Bygga_o_forvalta/Dokument/Enkelt_avhjalpta_hinder/BFS_2011_13_HIN2_Konsekvensutredning.pdf 2011-04-21

Kulturarv RAÄ
<http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv.html> 2011-05-22

Kulturminneslagen
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19880950.HTM> 2011-03-12

Lundagård SFV
http://www.sfv.se/cms/sfv/vara_fastigheter/sverige/m_skane_lan/lunds_universitet/Lundagard_Kungshuset.html 2011-05-01

Ny stenlagd entré till slottet

http://www.sfv.se/cms/sfv/om_sfv/tillganglighet/exempel/naturupplevelser_och_f_rflyttning_i_kulturmilj_er/kalmar_slott.html 2011-05-01

Om Handisam

http://handisam.se/Tpl/NormalPage_____1498.aspx 2011-04-15

Plan och bygglagen (PBL 2010:900)

<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20100900.htm> 2011-05-02

Regeringskansliet Kulturmiljö

<http://www.sweden.gov.se/sb/d/1897/a/12590> 2011-04-14

Regleringsbrev för Statens fastighetsverk, budgetår 2011

http://www.sfv.se/cms/showdocument/documents/sfv/vart_uppdrag/regleringsbrev_instruktion_budgetunderlag_forordning/regleringsbrev_sfv_2011_101222.pdf 2011-05-01

Riksantikvarieämbetets förslag på delmål till den nya genomförandeplanen för handikappolitiken

www.handisam.se/upload/Riksantikvarieambetets%20delmal.docx 2011-04-10

Statens fastighetsverk Vårt uppdrag

http://www.sfv.se/cms/om_sfv/Vart_uppdrag.html 2011-03-07

Tillgänglighetsanpassad huvudtrappa Kalmar slott

http://www.sfv.se/cms/sfv/om_sfv/tillganglighet/exempel/vistelse_och_arbete_i_kulturbyggnader/kalmar_slott.html 2011-04-02

Utvecklingsplan för Kalmar slott

<http://www.kungalv.se/upload/F%C3%A4stningsholmen/Dokument/Utvecklingsplan%20Kalmar%20Slott.pdf> 2011-03-13

Värdig Entré SFV

http://www.sfv.se/cms/aktuellt/vardig_entre.html 2011-04-02

6.4 Illustrationsförteckning

Illustration 1 Tillgänglighetsanpassad trappa Kalmar slott

Foto: SFV

Illustration 2 Fotomontage av den kommande hissen i Kalmar slott

Fotomontage: Wikerstål arkitekter

Illustration 3 Kungshusets norra fasad

Foto: Linnéa Stolle Wassberg

Illustration 4 Kungshusets trätrappa från 1732

Foto: Linnéa Stolle Wassberg

Illustration 5 Flygfoto över Kungshuset och intilliggande universitetsplats

Foto: www.hitta.se